

Arbetsmiljökrav i offentlig upphandling

– ett verktyg för hållbarare arbetsliv?

Ninni Norlinder, Socialt hållbar offentlig upphandling, Centrum för arbets- och miljömedicin, Region Stockholm,. Doktorand, Karolinska Institutet (ninni.norlinder@ki.se, ninni.norlinder@regionstockholm.se)

Foto: Yanan Li

Det här är Centrum för arbets- och miljömedicin (CAMM)

CAMM är ett kunskapscentrum inom Region Stockholm. Vårt uppdrag är att arbeta för en jämlik och förbättrad folkhälsa genom att identifiera, bedöma och förebygga hälsorisker i **arbetsmiljön** och **omgivningsmiljön**.

Forskningsprojekt

Förbättra arbetsmiljöarbetet i högriskbranscher, främja **sund konkurrens** och **minska utrymmet för arbetslivskriminalitet** inom offentligt upphandlad verksamhet.

Karolinska Institutet

Vad vi gör i projektet

- **Kartläggning och rättslig analys**
- **Kvalitativ analys**
- **Pilotprojekt** – i samarbete med utvalda kommuner, regioner och upphandlingsorganisationer testas och utvecklas arbetsmetoder i skarpa upphandlingar eller uppföljningar.
- **Samskapande av arbetsmetoder**

Karolinska Institutet

Bakgrund till arbetet

Upphandlingens omfattning

- Särskilt i problematiska branscher
- Alarm om kapplöpning till botten

Upphandlingsmyndigheten och Arbetsmiljöverket har klargjort behov och möjlighet

- Genomslag för hållbarhetskrav för miljö, inte arbetsmiljö

Karolinska Institutet

Varför?

"Konkurrensen i den offentliga upphandlingen får aldrig ske på bekostnad av en god arbetsmiljö eller skäliga anställningsvillkor."

Finansdept.: Nationella upphandlingsstrategin 2025

”Genom att ställa krav på bra arbetsmiljö vid upphandling motverkar du att ohälsa eller olyckor drabbar arbetstagare som utför de tjänster som du upphandlar. Dessutom stärker du den skötsamma leverantörens möjligheter att kunna konkurrera och verka i Sverige.”

Arbetsmiljöverket

”Arbetsmiljölagstiftningen utgår i huvudsak från att arbetsgivaren har ansvar för sina anställdas och inhyrdas arbetsmiljö (..).

I en upphandlad verksamhet utformar dock den upphandlande organisationen i hög grad förutsättningarna för leverantörens arbetsmiljö och arbetsmiljöarbete.”

Upphandlingsmyndigheten

”Region Stockholm har också en viktig roll för folkhälsan som ansvarig för medarbetares arbetsmiljö, genom arbete för att stödja arbetsmiljöfrågor för den arbetande befolkningen, samt genom upphandling av varor och tjänster”

Folkhälsopolicy Region Stockholm

Legala förutsättningar

Enligt svensk lag och EU-lagstiftning kan arbetsmiljökrav inkluderas I upphandlingen.

Kraven skall vara nödvändiga, icke-diskriminerande, proportionerliga och verifierbara **och ha koppling till tjänsten**

Sanktioner/upphävande av avtal kan kopplas till uppfyllelsen

Karolinska Institutet

Arbetsmiljökrav vid offentlig upphandling är möjligt

- **Behövliga** – det ska finnas en påtaglig risk för en bristande arbetsmiljö.
- **Proportionerliga** – kraven måste stå i proportion till riskernas omfattning och konsekvenser.
- **Icke-diskriminerande** – kraven måste vara kända och lika för alla potentiella anbudsgivare och inte utformade så att de ger en otillbörlig fördel till specifika aktörer.
- **Uppföljningsbara** – kraven måste vara tydliga, mätbara och möjliga att kontrollera under kontraktsperioden.
- Sanktioner och upphävande av avtal kan kopplas till uppfyllelsen av kraven.

Karolinska Institutet

Varför behövs arbetsmiljökrav i upphandling när det redan finns en tvingande lagstiftning?

- Förtydligar centrala krav
- Förbättrad möjlighet till uppföljning och inspektion
- Större möjlighet för sanktioner och hävande av avtal

Karolinska Institutet

Varför behövs arbetsmiljökrav, räcker inte arbetsrättsliga villkor?

Arbetsrättsliga villkor reglerar grundläggande anställningsvillkor, medan arbetsmiljökrav kan bidra till att skapa förutsättningar för en god och hållbar arbetsmiljö.

- **Motverka prispress på bekostnad av arbetsmiljö:** Vid offentlig upphandling finns en risk att låga priser prioriteras framför en god arbetsmiljö.
- **Främja sund konkurrens:** Företag som investerar i en god arbetsmiljö ska inte missgynnas i konkurrensen med företag som pressar kostnader genom sämre arbetsförhållanden.
- **Bidra till en god och jämlik folkhälsa:** Flera yrken med stora arbetsmiljörisker finns inom offentligt upphandlad verksamhet så som städning, taxiförare (färdtjänst), byggnadsarbetare mfl.

Karolinska Institutet

Första pilotprojektet

– Sjukhusstädning

Karolinska Institutet

Vilka krav var nya?

Nytt (som vi uppfattar det):

- Uttalade krav på systematiskt och dokumenterat arbetsmiljöarbete
- Samverkan med arbetstagares representant
- Krav på lämplig personlig skyddsutrustning (inkl skor) och ergonomiskt lämpliga redskap
- Tillgång till företagshälsovård
- Medicinska kontroller enligt AFS (handintensivt arbete)
    - tidigare enbart med hänsyn till patientsäkerhet – hygien
- Inbetalning till pension och arbetsskadeförsäkring
- Heltid som norm (minst 50% respektive 70%)
- Samma villkor för entreprenadanställda (arbetsrättsliga och arbetsmiljö)

KAROLINSKA INSTITUTET ANNO 1810
Karolinska Institutet

Rapport om första pilotprojektet

Här finns rapporten

Karolinska Institutet

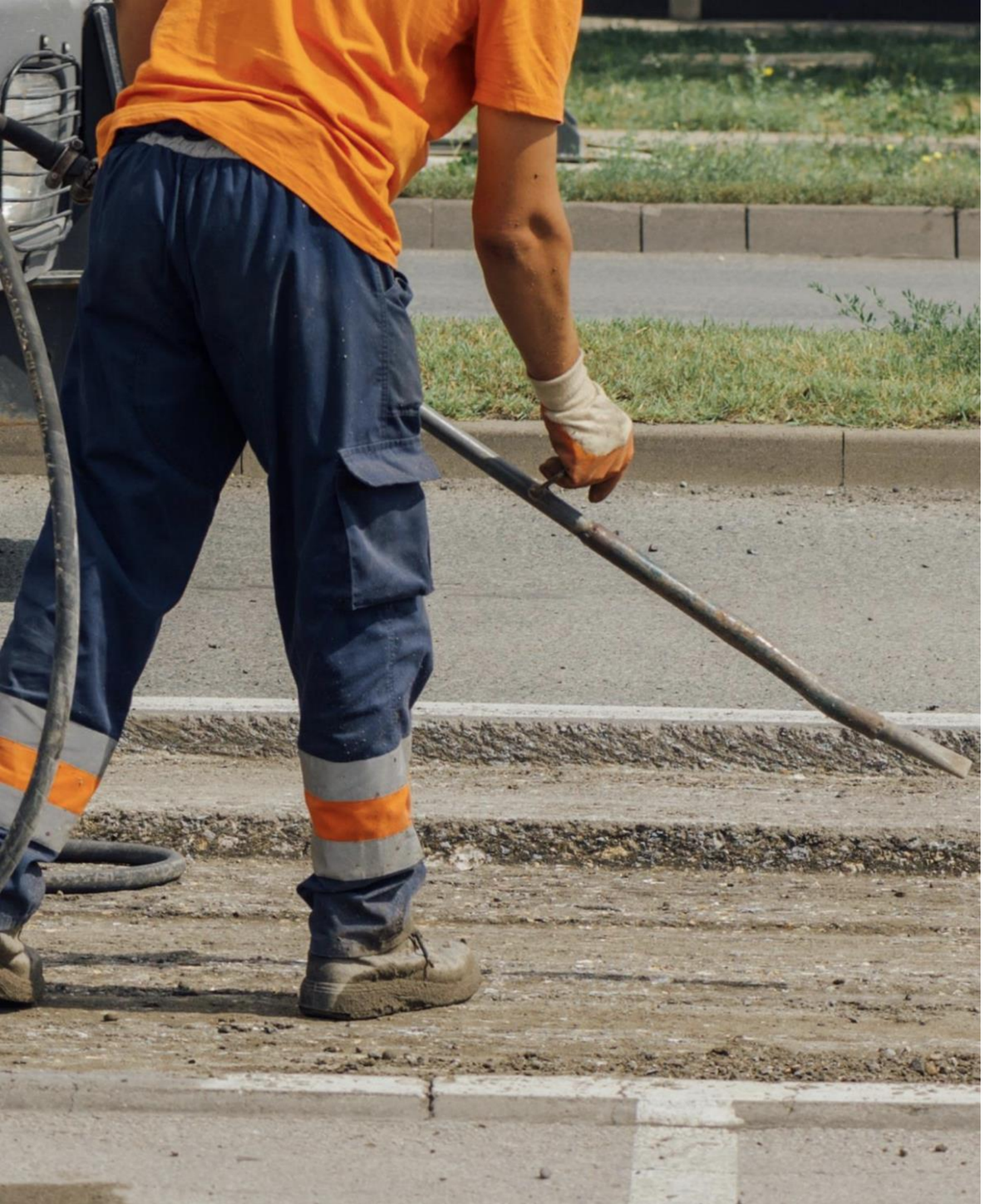

Bedömning av behövlighet och proportionalitet

Arbetets karaktär (risk för skada/ohälsa?):

- hög fysisk belastning, skadliga ämnen m m

Branschens riskprofil:

- dokumenterade problem med arbetsrelaterad ohälsa
- förekomst av låg sysselsättningskvalitet
- kvaliteten på arbetsmiljöarbetet

Arbetskraftens sårbarhet:

- kollektivavtalstäckning
- hälsotillstånd (i relation till arbetets krav)

Karolinska Institutet

Dialog med flertalet aktörer

Adda, 14 kommuner, Regioner, Myndigheter ,Almega städföretagen, Städbranschen Sverige, Fastighetsanställdas förbund, Kommunal, Byggnads, Byggföretagarna, LO, Svenskt näringsliv, Offentliga anställdas förhandlingsråd OFR, Sveriges Företagshälsor, Arbetsmiljöverket, Upphandlingsmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten mfl

Karolinska Institutet

Dialog med flertalet aktörer

- Arbetsmiljökrav i offentlig upphandling ses som ett potentiellt viktigt och underutnyttjat verktyg att förbättra arbetsmiljön i högriskbranscher.
- Det finns betydande oklarheter kring hur kraven skall ställas för att vara effektiva, uppföljningsbara! och hållbara för eventuella sanktioner.
- Flera upphandlare anger att området är nytt för dem och uttrycker behov av effektiva och rättsligt robusta metoder för behövlighetsbedömning, kravställan, anbudsutvärdering, uppföljning och sanktioner.
- Det finns en hög motivation bland de upphandlande aktörer att förbättra arbetet med att ställa och följa upp arbetsmiljökrav.

Karolinska Institutet

Gällande arbetslivskriminalitet

- **Arbetsmiljökrav i offentlig upphandling ses som ett potentiellt verktyg för att minska utrymmet för oseriösa aktörer**
  - Pilotprojekt kring städning upplevdes ge seriösare anbud samtidigt som inga oseriösa (vid en första och andra anblick) kom in

- **Uppföljning av arbetsmiljökraven ses som en möjlig väg för att upptäcka eller få indikationer på att något inte står rätt till**

- **När arbetsmiljökraven finns i avtalen skapas avtalsrättsliga möjligheter för sanktioner samt att bryta avtalen på de grunderna**

Karolinska Institutet

Översikt upphandlingar

Ca 20 upphandlingar hos 9 aktörer igång

10 Städning	3 Hvb- och stödhem	2 Bygg	1 Hemtjänst	3 Serviceresor/färdtjänst	1 Ramavtal

Riskprofilsunderlag för ovanstående

Karolinska Institutet

Intervjustudie

Vad krävs för en träffsäker och effektiv uppföljning?

Intervjuer med 28 personer från 22 aktörer så som upphandlare (kravställare och kontrollers), fackförbund, arbetsgivarorganisationer , leverantörer och relevanta myndigheter

Samt lärdomar genom dialog med pilotprojektens aktörer

Karolinska Institutet

Förstudie: Uppföljning

Några preliminära reslutat

- **Uppföljning ses som avgörande** för att arbetsmiljökrav ska få effekt på förbättrad arbetsmiljö och sund konkurrens.

- Det finns **juridiska och organisatoriska oklarheter kring hur uppföljning får och bör genomföras,** exempelvis kring:
  - GDPR
  - Kontakt med anställda
  - Ansvarsfördelning och vem som ska utföra kontrollerna både internt hos den upphandlande aktören och mellan olika myndigheter

- Upphandlare efterlyser **utbildning, metodstöd och vid behov expertkompetens**

Karolinska Institutet

Förstudie: Uppföljning

Några preliminära reslutat

- Arbetsmiljökrav som är **få, tydliga och konkreta** upplevs ge bättre förutsättningar att följas upp

Exempel

- Leverantören ska ha ett systematiskt arbetsmiljöarbete

- Leverantören ska ha ett systematiskt arbetsmiljöarbete och kunna redovisa riskbedömningar, åtgärdsplaner, **genomförda åtgärder och uppföljning** av de tre risker som leverantörer bedömer som mest påtagliga.

Karolinska Institutet

Förstudie: Uppföljning

Några preliminära reslutat

- **Uppföljning sker sällan**
- De som följer upp gör det främst genom **egenrapportering och dokumentgranskning**
  - Flera av de intervjuade och i pilotprojekten anser att detta ger begränsad insyn i den faktiska arbetsmiljön, särskilt i fall med oseriösa aktörer
- **Platsbesök och praktiska kontroller uppfattas** som de **mest effektiva** uppföljningsmetoderna
  - Här kan expertkompetens behövas

Karolinska Institutet

Förstudie: Uppföljning

Preliminära resultat

- En majoritet betonar vikten av en **eskaleringsplan** som finns från början. Dialog, rättning, vite osv

- En välfungerande upphandlingsprocess kräver ett **helhetsperspektiv där kravställning, uppföljning, erfarenhetsåterföring och dialog** mellan beställare och leverantör hänger ihop genom hela processen.

- **Tydlig prioritering tycks spela roll**

Karolinska Institutet

Upphandlingsstöd från CAMM

(utifrån befintlig kunskap)

Råd och underlag gällande förstudie och RFI

Riskprofilsunderlag med tillhörande behövlighetsbedömning och förslag på krav

Förslag på utvärderingskriterier & råd och praktiskt stöd vid anbudsutvärdering

Råd och praktiskt stöd vid uppstart av avtal

Råd och praktiskt stöd vid uppföljning

Region Stockholm

Prototyper vi gärna testar med er

Karolinska Institutet

Uppföljning via platsbesök

Säg hej, förklara vem man är och varför man är där. Inte för att kontrollera deras jobb eller hur duktiga de är eller något sådant, utan för att kolla så att de har det okej på sitt jobb och att deras arbetsgivare ger dem bra villkor och rättigheter.

FRÅGA om det är okej att man kollar på några saker och ställer några saker.

1. Observationer på plats

Identitet och tillhörighet

- Bär arbetstagaren synligt ID-kort?
- Framgår namn, foto, företagsnamn/logotyp och g
- Är det rätt företag som utför arbetet enligt avtal
- Förekommer underleverantörer?

Kemikalier

- Miljömärkta städkemikalier – kontrollera att samt sig har miljömärkning i enlighet med kravställning

Skyddsskor

- Används arbetsskor/skyddsskor? Titta särskilt ef
  - Halksäker sula
  - Sluten tå och häl
  - God stabilitet och stöd
  - Lämpliga för arbete på stege och hårda g
  - Är skorna hela och i gott skick

Handskar och skyddsutrustning

- Har arbetstagaren handskar?
- Är handskarna hela och ändamålsenliga?

	1. Bedömningsstöd arbetsrättsliga villkor		
1.1	**Fråga:** *Har ni tecknat och är bundna av ett eller flera kollektivavtal som gäller för alla anställda som utför arbete under [avtalet/avropade kontrakt]?* *a) Om ja, vad heter kollektivavtalet/kollektivavtalen som tillämpas?* *b) Vilka parter (fackförbund och arbetsgivarorganisation) har tecknat avtalet/avtalen?* *c) Vad har kollektivavtalet/kollektivavtalen för giltighetstid?* *d) Om nej, beskriv hur ni efterlever de arbetsrättsliga villkoren och uppfyller kraven på lön, semester, arbetstid, avtalsgruppsjukförsäkring, försäkring om avgångsbidrag, omställningsstöd, trygghetsförsäkring vid arbetsskada, tjänstegrupplivförsäkring, tjänstepension som angetts i villkorsbilagan.* Om leverantören är bunden av ett kollektivavtal samt besvarat fråga a-c; ring fackförbundet och uppge leverantörens namn och organisationsnummer för att verifiera att leverantören har förbundit sig vid det kollektivavtal som uppgetts.	Ja ☐ Nej ☐	Kommentar vid bedömning:

Checklist

THIS CHECKLIST is for labour inspectors, social partners and other actors to better identify occupational safety and health breaches that may be linked to work-related crime and labour exploitation.

1 Breaches concerning workplace inductions

- ☐ **Not informing** and training workers about occupational safety and health requirements.
- ☐ **Not informing** workers about the right to workplace healthcare and where to find the statutory occupational health service provider.
- ☐ **Not giving** workers instructions regarding their work and tasks.
- ☐ **Not giving** workers instructions regarding the use of personal protective equipment (PPE), as well as the use of various machinery and tools.
- ☐ Employing workers who lack the required competence for the work.

2 Breaches concerning working hours

rs.
chedules and not informing workers about their

t match the real working hours which are much
rk during the evenings, nights and weekends.
t match with the employees present at the

quired breaks.
period.
ecording actual working hours.
cation of working hours records.
ible scheduling.
without compensation or rest periods.
idays.

3 Breaches concerning work clothing and gear

- ☐ **Employer not providing** necessary work clothing and shoes, including for extreme temperatures (hot and cold) or specific chemicals.
- ☐ **Absence or improper** use of PPE (e.g., helmets, gloves, masks, shoes).
- ☐ **PPE not suited** to the specific hazards of the job.

> **Evident signals of exploitation have been uncovered for instance when work clothing is not suited to the conditions. It's very typical that a large group of suppliers or posted workers don't have winter clothes. This says something about the liquidity of the company overall, and how much it cares about its staff. Work clothes, in my opinion, are a good signal.**
>
> — Trade union representative, Finland

4 Breaches concerning employment responsibilities

- ☐ **Employers lacking** mandatory health insurance for their workers.
- ☐ **Employer not covering** healthcare costs and wage-losses due to workplace accidents.
- ☐ **Employer denying** access to healthcare.
- ☐ **Employer not providing** paid sick leave.
- ☐ **Employers returning** workers to their country of origin immediately after workplace accidents.

Region Stockholm

Karolinska Institutet

Upphandlingsstöd/föreläsning:

ninni.norlinder@ki.se

ninni.norlinder@regionstockholm.se

Följ vårt arbete (utskick ca 1–2 ggr/år)